

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ЧЕТВЪРТИ

ГРАМАТИЧЕСКОТО ДЕЛО НА Д-Р ГЕОРГИ В. МИРКОВИЧ, ДИРЕКТОР НА БОЛГРАДСКАТА ГИМНАЗИЯ (1861—1864 г.)

РУСИН РУСИНОВ

Историята на българската граматическа мисъл през Възраждането се характеризира с един на пръв поглед странен факт: с граматическа дейност се занимават не само лица със специално образование (те дори са изключение), но преди всичко представители на българската интелигенция с друга, нефилологическа специалност, както и лица без достатъчно високо образование. Няма съмнение, че сред най-престижното съсловие на българската интелигенция през Възраждането са лекарите, получили образование в западни страни (най-вече в Германия или във Франция). И тъкмо измежду тях се открояват неколцина, които свързват името си и с разискване на граматически въпроси, породени от непосредните задачи по устройване на книжовния ни език. Достатъчно е да бъдат припомнени имената на д-р Петър Берон, който реализира на практика филологическата идея за издигане на говоримия народен език до равнището на книжовен език, на д-р Иван Богоров, автор на "Първична българска граматика" (1844 г.), с която напълно се преодолява черковнославянското влияние върху новобългарската фонетика, на д-р Васил Берон, автор на "Първа българско-френска граматика" (1859 г.), в която споделя и възгледите си за устройството на българския правопис. Към посочените лекари се прибавя и д-р Георги Вълков Миркович (10.III.1826 г.—29.IX.1905 г.), родом от гр. Сливен, който известно време е и директор на Болградската гимназия.

Ще припомня най-важните факти от живота му. Отначало учи в родния си град, после отива в Котел при учителя Сава Доброплодни, отново се връща в Сливен и се записва в гръцкото училище. През 1847 г. заминава за Русия и постъпва в Киевската семинария, но тук остава само една година. Премества се в гръцкото училище в Куручешме, Цариград, сетне във френския католически колеж в Бебек и го завършва през 1851 г. От 1851 г. до 1856 г. следва медицина в Монпелие, Франция. След защита на докторската си теза се връща в България и работи като частен лекар в Свишов, Ст. Загора и Цариград. В послед-

ния град заедно с Др. Цанков участва в униатското движение. През 1861 г. е привлечен за лекар и директор на Болградската гимназия, сетне отново се отдава на лекарска практика: в Браила (1864—1866 г.), Сливен (1866 г.), Видин и Лом (1868—1869 г.). През 1869 г. е арестуван заради участие в революционното движение и през следващата година е заточен в Диарбекир. Освободен е в 1875 г., но в България се връща едва след Освобождението (1878 г.). Работи като лекар и директор на Сливенската гимназия (1879—1880 г.), управител е на сливенската болница известно време, след което се премества като градски лекар в Пловдив. От 1894 г. е пенсионер, прибира се в Сливен и тук умира през 1905 г.

Какво кара лекаря Миркович да се заеме с граматически проблеми? Безспорно е, че има примера на предходници като П. Берон, Ив. Богоров, В. Берон. Родолубието, желанието да се помогне за културния напредък на народа — това е мотивът, който го подтиква към дейност, която надхвърля силите му, както той се изразява. Движи го ревността, която храни към родния език, грижата за устройството на книжовния език. Той съзнава, че знанията по френски език и по френска граматика могат да се окажат полезни при написване на българска граматика.

Може би изучаването на анатомия на човека от медиците има отношение към граматическата дейност на някои от тях: систематичността в устройството на живия организъм им дава импулси да търсят подобна систематичност и в устройството на живия език, схващан също като “жив организъм”. От виден наш езиковед съм слушал, че като студент лесовъд си мислел по време на лекциите по анатомия на животните и по систематика на растенията дали подобна система не може да се открие и в устройството на езика. Една твърде далечна наука му давала импулси да дири аналогия с устройството на езика. Та затова може би наши медици, водени от горешо родолубие и от загриженост за развитието на българската национална култура, се залавят през Възраждането и с граматическа дейност.

Книжовното дело на д-р Георги Миркович е малко по обем, но след Освобождението то е било оценено по достойнство, като през 1881 г. е бил приет за дописен, а през 1884 г. и за редовен член на Българското книжовно дружество. Очевидно от най-голямо значение за избора му е била лекарската му и родолубивата му обществено-полезна дейност, но несъмнено е, че са били взети под внимание и публикациите му по граматически проблеми. Най-активен в книжовно отношение Георги Миркович е по време на пребиваването си в Цариград, където наред с лекарската практика участва в обсъждане и на въпроси от българската граматика. Известен подтик в това отношение са му били навярно и “Писма за някои си мъчноти на българското правописание” (1858 г.) от Гаврил Кръстевич, също френски възпитаник. Д-р Г. В. Миркович пише обширната статия “Кратко начертание за наредбата на глаголите в новобългарския език” (Български книжици, 1859 г.). Година по-късно излиза в Цариград неговата

“Кратка и методическа българска граматика” (1860 г.). За съжаление след 1860 г. д-р Миркович не се занимава с граматическа дейност, въпреки че трудът му е приет добре от тогавашната критика. Нещо повече: участието му в печата става крайно нередовно — освен два кратки материала във в. “България” (1860—1861 г.), посветени на униатското движение, изпод перото му излизат още: “Устав за наредбата на сливенските училища” (Македония, 1867 г.), [Проект за училищата, представен от д-р Миркович на турското правителство] (Македония, 1867 г.) и статията “Един автомат” (Македония, 1868 г.). Като директор на Болградската гимназия той подготвя по случай завършване на първия випуск слово, казано от най-силния ученик Димитър Греков: “Слово въз нуждата на учението и на възпитанието, изложено от д-ра Мирковича, директор на Болградското централно училище и изречено от ученикът Д. Грекова, във време на наградите 1864 г., юния 30” (Болград, 1864, 8 с.). От справката е ясно, че последното участие на д-р Миркович в периодичния печат е от 1868 г.

Напоследък към известното книжовно дело на д-р Миркович Диана Иванова¹ отнесе статията “Нещо за българското правописание” (Читалище, II, 1872, кн. 2, с. 176—183), подписана с инициалите Д. Г. М. Преди Иванова никой специалист не е свързвал тези инициали с личността на д-р Миркович. Посочената от Д. Иванова статия не би могла да принадлежи на д-р Миркович поради следните съображения:

1. През 1872 г. д-р Миркович е вече заточеник в Диарбекир и не е могъл да изпрати статия до редакцията на сп. “Читалище”. Няма основание да се мисли, че е написана преди да бъде арестуван (1869 г.) и ръкописът е останал у друго, неизвестно нам лице, изпратило го по-късно в редакцията на “Читалище”.

2. Д-р Г. В. Миркович е сътрудничил на в. “Македония”, редактиран от П. Р. Славейков, и това ни дава основание да мислим, че Славейков е уважавал и ценил мнението на своя сътрудник. А към статията “Нещо за българското правописание” има бележки на редакцията, написани от П. Р. Славейков. Ако статията принадлежеше на перото на д-р Миркович, Славейков би проявил поне уважение към автора, макар и да не споделя гледището му. В редакционната бележка се казва: “Тя (статията — Р. Р.) е доста слаба и твърде небрежливо написана и не дава почти нищо ново по тази част, с която се занимава” (с. 176).

3. Авторът на “Кратка и методическа граматика” се подписва “Д. Г. В. Миркович”, което ще рече: д-р Георги Вълков Миркович. Среща се и само “д-р Миркович”, съкратено “д-р М.”. Авторът на статията “Нещо за българското правописание” се е подписал Д. Г. М. Няма случай, в който д-р Г. В. Миркович да се е подписал с такива инициали. Навярно Диана Иванова е разчела инициалите като “Доктор Георги Миркович”. Съпадението очевидно е случайност, а и Миркович обикновено не пропуска бащиното си име Вълков (В.).

4. По съдържание статията на Д. Г. М. не съответствува на възгледите на д-р Миркович за устройството на българския правопис. Може да се предположи,

че върху д-р Миркович е упражнил влияние Никола Първанов, учител в Лом, тъй като има някои общи положения между статията на Д. Г. М. и възгледите на Никола Първанов² за устройството на българския правопис. Наистина през 1868 — 1869 г. д-р Миркович е лекар във Видин и Лом и вероятно се е познавал с Първанов. Но едва ли познанството им е допринесло да промени възгледите си в посока на един фонетичен правопис, а отгоре на това и да напише статия в защита на такъв правопис.

Споделеното ми дава основание да твърдя, че д-р Миркович не е автор на статията “Нещо за българското правописание”. За да бъде по-убедителен, ще посоча основните положения, намерили място в посочената статия. Д. Г. М. приема писането на три букви (ж, ъ, ѝ) за отбелязване на вокала [ъ]. Смята, че са излишни краесловните ерове, понеже нямат звукова стойност. Според Д. Г. М. буквите я и ю са излишни и трябва да бъдат заменени със съчетанията ia и iу. Вместо буквата щ се препоръчва употребата на съчетанието шт. Не приема употребата и на три букви (и, ы, і) за отбелязване на вокала [и]. Големият юс (ж) се препоръчва като единствен буквен знак за отбелязване на вокала [ъ]. Авторът на статията се застъпва за един фонетичен правопис, в който виждаме смесица от възгледи на Никола Първанов, на Любен Каравелов и на някои други книжовници. Изключено е да се мисли, че един френски възпитаник, привикнал към етимологичното начало в правописа и приложил го на дело в “Кратка и методическа българска граматика”, може до такава степен да промени възгледите си, че да застане на противоположни позиции. Миркович не е могъл да види отпечатана Първановата книга “Извод из българската граматика” (1870 г.). В най-добрия случай Миркович е могъл да познава статията му “Бележки върх граматиката на новобългарския език от Ив. Н. Момчилова”, отпечатана отделно през 1868 г.

Ако се приеме версията, че д-р Миркович е променил становището си под влияние на Н. Първанов и още през 1868 г. или 1869 г. е написал статията “Нещо за българското правописание”, тя е могла да се намира единствено у Първанов и единствено той би могъл да я изпрати в редакцията на сп. “Читалище” (Първанов умира на 1. IX. 1872 г. във Виена), на което той сътрудничи през 1871 — 1872 г. Но пита се тогава защо Първанов не е посочил цялостно името на Миркович или поне не е изписал инициалите му така, както ги е писал самият Миркович. Това още един път доказва, че статията не принадлежи на д-р Миркович, а е на друго лице, останало анонимно. Анонимният автор всъщност обобщава становища, които са били вече изказани в печата. Това е дало основание на П. Р. Славейков да посочи от името на редакцията, че статията не съдържа нищо ново, че споделените в нея положения са познати от публикации на други автори.

Преди да премина към изложение на граматическите идеи и разбирания на д-р Миркович, ще посоча мнението му за значението на граматическата наука

в процеса на устройството на един книжовен език: “Никой език не е могъл да успее да си украси слогът, углади изражението и да си убогати с науки на просвещението, преди да се е украсил с неговата свойствена граматика. В сичките просвещени диалекти тя е била първото начало и първият източник, от когото познават другите разпространението си. Секий език без граматика е бил като тяло без кости” (Български книжици, с. 583).

Статията “Кратко изложение за наредбата на глаголити в новобългарския език” започва с преглед на излезлите до тогава от печат български граматикати. Справедливо най-висока оценка се дава на Неофитовата “Болгарска граматика” (1835 г.), но се посочват и сполуките в граматиките на Ив. Богоров, Й. Груев и Т. Хрулев. Миркович разглежда граматиките откъм техния нормативен характер, т. е. “на която можем да се основаваме много или малко за езикат си да говорим и да пишем правилно” (Български книжици, с. 534).

Статията “Кратко изложение за наредбата на глаголити в новобългарския език” показва, че д-р Г. В. Миркович продължително време е премислял някои основни въпроси от българската граматика. Статията е доказателство за нов подход към българското спрежение, формирал се у него не без влияние от страна на френската граматика. Той е имал пред очи френски граматикати от Поел и Шапсал, както сам споменава на едно място. В посочената статия д-р Миркович развива идеята, че българските глаголи трябва да се групират в две спрежения, а не в повече, както са приемали нашите граматикати преди него. Според Миркович първо спрежение съставят глаголите, които “окончават на гласна”, т. е. първичните глаголи, а второ спрежение — глаголите, които “окончават на съгласни”, т. е. производните глаголи. Сред българските книжовници тази идея е нова и отношението им към нея не е еднакво, но нейната оригиналност не може да бъде отмината.

Вместо да продължи да разглежда в отделни статии основни въпроси от българската граматика, през 1860 г. д-р Г. В. Миркович отпечатва обобщаващия си труд “Кратка и методическа българска граматика” (Цариград, 68 с.). В предисловието се казва: “Грамматиката е основата на един език, и точката на неговото развитие; следователно тя е едно особено занятие — една наука. Всяка наука, колкото по-просто и по-методически е изложена, толкова е и по-лесна в изучението си. Тая е главната точка, която, йоще преди десет години, побуди моята ревност към тоя предмет, за когото и обявление издадох. Но понеже съдбата поиска, по благополучие или по злополучие, да мъ отдалечи в него време от тези места, препятствува ми и на намерението”. Става ясно, че написването на българска граматика е отдавнашна мечта на автора, но нейното осъществяване става възможно едва след като овладява френски език и се запознава основно с френската граматика. Миркович продължава: “За това, ако и да препознавах слабостта си, при нашите днешни славено-български филолози, то, не смеях да отложам и отпусна от трудът си онова, което съм мислил и мисля

за по-добро въз този важен за нас предмет”.

Грамматическите правила се извличат от самия език, те отразяват структурата му, но все пак могат да бъдат съгласувани и с правилата на друг език, който има сходни структурни особености. “Ако искаме, сякаш, да съхраним слогат когото днеска говорим и когото напосоки пишем, то треба да ся трудим от него да извлечем граматическите правила; а ако искаме да ся наредим и поставим добре, то е нужно йоще да земним за пример и език, който има голямо сходство с нашият на граматическите си правила. Тези са главните точки, въз които моят състав ся основава. За предмет на правилата имах говоримият и пишмимият наш днес въобще българский език; за пример на порядокат им имах французската метода”.

В “Кратка и методическа българска граматика” има две нови положения за възрожденската ни граматика. Едното вече бе споменато: групирането на глаголите в две спрежения. Второто положение е, че в българския език няма падежи. Под влияние на черковнославянската граматична традиция, подкрепена и от руската граматика, нашите книжовници през Възраждането възприемат идеята за съществуване на падежи в българския език. Дори и Ив. Богоров не остава чужд към идеята за съществуване на падежи в българския език, въпреки уговорката му, че трябва да се говори за толкова падежи, колкото реално са запазени, Единствен Гаврил Кръстевич в “Писма за някои си мъчности на българското правописание”, в писмото “За падежити”, се осмелява да развие противоположна теза. Той пише: “Както и други езици, като французският, ангелизкият и други, които нямат такожде падежи, така и в българския език предлозите, сочиняеми с имената и с другити склоняеми речи, изражават истият разум и истото понятие, които изражават и падежити”³. Кръстевич твърде добре е доловил, че в безпадежните езици нараства ролята и значението на предлозите, понеже се натоваарват със значения, които в други езици се изражават чрез падежните форми.

Идеята на Г. Кръстевич се е формирала под влияние на френската граматическа мисъл, от която се учи и д-р Г. Миркович. Той пише: “Нашият език, като пригледами, точно падежи няма; следователно тяхното изложение, като противно на язичното естество, е по заблуждение и едно празно затруднение за децата. Да отбегним това, нямами друго, освен да ги изхвърлим и вместо тях да поставим правила, които естеството язично изисква, за по-лесно” (Предисловие).

Въпреки че тръгва по един нов, неотъпкан в граматиката път, д-р Г. В. Миркович нито отрича направеното от други преди него, нито пък се възгордява. Грамматиката “не е дело за изведнъш, ни за одного человека”. Това обуславя неговата самокритичност: “не сякайте че искам да потвърдя сичките си мисли като непогрешими, защото може в нещо да съм излъган”. И продължава: “Моето желание е да поставя това, което имами по настояще, тъй шото да ся отво-

ри път по когото всяк да може да прибави онова, което сяка за нужно” (Предисловие).

Д-р Г. В. Миркович определя граматиката си като “методическа”. Той изхожда от принципа “Колкото едно нещо е по-просто, толкова е по-естествено и по-лесно”. Но освен с този принцип нейният “методически” характер ще трябва да бъде свързан най-вече с новата “метода”, приложена към глаголите и към имената.

Естествено за времето си е, че особеностите на родния му сливенски говор се вземат като основни при подбора и кодификацията на нормите. С граматиката си Миркович съдействува за утвърждаване на източнобългарските говори като основа на изграждащия се книжовен език, като се съобразява и с утвърдените се вече положения — едни под въздействието на западните български говори, а други като продължение на книжовноезиковата традиция (в някои случаи двата източника взаимно се подкрепят и въздействуват в обща насока).

Ако трябва обобщено да представим новите положения в граматиката на д-р Г. Миркович, те могат да бъдат сумирани в няколко точки:

1. Групиране на глаголите в две спрежения според това, дали завършват на гласна или на съгласна (напр. *чета, говоря* и др. са от I спр., а *питам, отговарям* и др. — от II спр.). Учението за две спрежения не се е настанило в българската граматика, но в него има известна логика. В най-ново време Ю. С. Маслов също говори за две спрежения в българския език — старо (I спр.) и ново (II спр.)⁴.

2. Липса на падежи в нашия език, т. е. причисляване на българския език към аналитичния тип езици. “Ний в язикат си — посочва Миркович — нямами освен два само падежа: именителен и звателен — и то, за в единственото число; другите изпълняват отношението си или посредствено с частицата на и именителния падеж, или просто само последният; като вместо родителен и дателен думами на человек, вместо винителен человек” (с. 9). И още: “Сичките съществителни в значението си са само в именителен падеж”. След Миркович идеята за липса на падежи в българския език се споделя и от Любен Каравелов⁵.

3. При изреждане на частите на речта не се включва причастието, приемано преди това за отделна част на речта, тъй като то е “реч, която принадлежи на глагола и на прилагателното: на глагола, защото носи същия корен и има залог, вид и време; на прилагателното, защото отдава качества на речта, на която са отдава и ся скланя като него” (с. 42). Това гледище се споделя още от Т. Шишков и от Никола Първанов⁶. В Мирковичовата граматика се говори за действителни и за страдателни причастия, а действителните причастия пък биват свършени и несвършени. Ново е миналото несвършено действително причастие, намерило място преди това само в граматиката на братя Цанкови⁷.

4. Д-р Г. В. Миркович въвежда в нашата граматика термините “минало несвършено време”, “минало определено време” и “минало неопределено вре-

ме”, както и “несвършен вид” и “свършен вид”⁸.

5. Начален опит за изясняване значението на някои преизказни глаголни времена — “минало относително време” (*ковял съм*), “минало неотносително време” (*ковял съм бил*)⁹.

6. Д-р Г. В. Миркович включва в граматиката си правила за употреба на препинателните знаци, като в някои от правилата се долавя влияние от френската пунктуация. Практиката на Миркович не е могла да разчита на успех, тъй като насоката на формиране на българската пунктуация се е определяла от руските възпитаници, които са били мнозинство сред българските книжовници.

С “Кратка и методическа българска граматика” д-р Г. В. Миркович се включва в естествения процес на подбор и кодификация на нормите на формиращия се съвременен български книжовен език. Каза се, че граматиката му се основава на сливения говор, който принадлежи към балканските говори, допринесли в значителна степен за утвърждаване на нормите на нашия книжовен език. Граматиката на Миркович излиза от печат по време, когато е твърде висок авторитетът на Пловдивската книжовноезикова школа и на “Основа за българска граматика” (1858 г.) от Йоаким Груев, кодифицирала нейните норми. Д-р Миркович се отклонява от пловдивския книжовноезиков модел и се опира на по-единна диалектна основа, когато подбира книжовноезиковите положения. В граматиката на Миркович намираме кодификация на следните по-важни книжовноезикови норми:

1. След съгласните ж, ч, ш се пишат съответно буквите а и у, което е показател, че те се определят като твърди, напр.: *суша, частъ, душа, чудеса* и др. Само при глаголи се срещат написания като: *учиж, ще изучиж, но пишж*.

2. Подвижност на ъ в звукосъчетанията от стари сонантни р и л, т. е. съчетания *ър/ъл, ъл/лѣ* между съгласни, напр.: *държжж, дрѣжжѣ, мѣлчяхъ, млѣкъ, гърмжж, грѣмъ, слѣнце, българинъ* и др.

3. При имена от женски род, завършващи на -а в ед. число, не се различава именителен от винителен падеж, както постъпват привържениците на Пловдивската школа.

4. На мястото на старобългарската малка носовка (ѡ) обикновено се пише е, но има отделни случаи, предимно в книжовни думи, в които може да се срещне и я, напр. *име, време* и др., но *памятъ*.

5. Съществителните имена от мъжки и женски род, както и прилагателните имена от трите рода в мн. число приемат член -тѣ, напр.: *человѣци-тѣ, ученици-тѣ, жени-тѣ, добри-тѣ, души-тѣ, сини-тѣ* и др.

6. Съществителните имена от мъжки род в единствено число приемат само пълния член, напр.: *ума-тъ, народа-тъ, човека-тъ, учителя-тъ* и др.

7. Прилагателните имена от мъжки род в единствено число се членуват с -ият, т. е. и те приемат пълния член: *добрия-тъ, младия-тъ, лошия-тъ* и др.

8. След числително бройно име съществителните от мъжки род приемат

бройната множествена форма: *два коня, три ножа, три челоѣка* и др.

9. Глаголите от II спрежение имат за 1 л. ед. число и 3 л. мн. число сегашно време меки окончания: *ловжж — ловжжтъ, дѣлжжж — дѣлжжжтъ, реджжж — реджжжтъ, гладжжж — гладжжжтъ, женжжжж — женжжжжтъ* и др.

10. Бъдеще време се образува с частицата *ще*: *ще четжж, ще ловжж* и др.

11. Енклитичните форми от личните местоимения са: *мжж, тжж, но ся*, като в скоби се посочва и се.

Нормализаторско-кодификационната дейност е една от основните задачи на д-р Миркович, когато съставя граматиката си. Той посочва, че на някои места бъдеще време се образува с частица *ке*, но като нормативна приема *ще*. Наред с енклитичната форма *ся*, широко употребявана в книжнината, се допуска и формата *се*, характерна за западните говори и кодифицирана преди това от Неофит Рилски. Интересно е, че при имената от женски род ед. число се членува с -тжж, а не с -та, напр.: *жена-тжж, кжжца-тжж, душа-тжж* и др. Очевидно членната форма -тжж отразява изговора ѝ в сливения говор; едва ли е уместно тук да се дири влияние от членуваната форма на имената от женски род в косвен падеж (*воджж-тжж*) в канона на Пловдивската школа.

Интересно е следното разсъждение на д-р Миркович: “Ний, като по обикновено, зехме члена-тъ Тѣ, за мъжския-тъ родъ; но, няма да отпуснемъ безъ да забележемъ, че някои предпочитатъ АТѣ или А, само, вместо Тѣ. За това, да слейме много малко три-те тези члена напосоки въ едно общо произношение, изменявами окончателния-тъ Тѣ на името в А. Освенъ тези имаме йоще и членъ О или ОТѣ, когото въ Македонски-те страни повече казватъ. И тъй, богатството на члена-тъ, за мъжския-тъ родъ, е доволно; но, отъ сички-те тези, кой точно трябва да заслужи за общо правило, последне-то слово не ся е изрекло йоще. Това ся случва и за множествено-то число, за което някои пишътъ Тѣ, а някои ТЕ, а други пакъ ТИ” (с. 11). Д-р Миркович добре съзнава, че нормите на българския книжовен език се намират в процес на устройване и това го задължава да отбелязва колебливите случаи, както и да посочва предпочитанието си към една или друга форма. Следователно авторът на “Кратка и методическа българска граматика” участва активно в процеса на изграждане и нормализация на книжовния български език през 60-те години на XIX век.

За граматиката на д-р Миркович се появяват два отзива: единият в сп. “Български книжици”, а другият — във в. “България”. Статията “За българската граматика на г. Миркович” (Български книжици, Част II, август 1860, с. 224 — 228; част III, септември 1860, кн. първа, с. 33 — 37; част III, октомври 1860, кн. втора, с. 162 — 169; част III, ноември 1860, кн. първа, с. 209 — 216) не е подписана. Кой е нейният автор? Според Хр. Първев автор на рецензията би могъл да бъде Т. Бурмов, но по “начин на изложение”, “по широта на компетентност в разсъжденията” “по-вероятно” тя принадлежи на Г. Кръстевич¹⁰. Според мене съдържанието на рецензията ни насочва повече към Т. Бурмов като вероятен автор,

25. Българите в Северното Причерноморие

който е и редактор на списанието по това време. Рецензентът упреква автора, че взема за образец френската граматика и че не е достатъчно прецизен в твърдението си, че българският език е загубил падежите си. Тази мисъл не би могла да принадлежи на Г. Кръстевич, който също е френски възпитаник и също така твърди, че говоримият български език не притежава падежна система. Критиката повече подхожда за Т. Бурмов. Освен това, преди да започне печатането на рецензията, за нея е съобщено в предходната книжка на списанието, където е и посочено, че наскоро е отпечатана граматика от д-р Миркович. Очевидно такава обява би могъл да включи редакторът на "Български книжици" Т. Бурмов, който следи развитието на българската граматическа мисъл. Той вече е публикувал в списанието отзив за граматиката на Хр. К. Сичан-Николов ("Струва ли за употребуване в училищата като учебна книга Буквеницата Сичан-Николова?", "Български книжици", април 1859 г.; "Отговор на извинението г. Сичан-Николов за критика", "Български книжици", юли 1859 г.). Интересът на Т. Бурмов към развитието на българската граматика намира израз и в рецензията, която написва за граматиката на д-р Миркович.

Общата оценка на критика за Мирковичовата граматика е положително. Той има съзнанието, че "Кратка и методическа българска граматика" подкрепя извършващите се книжовноезикови процеси. "Той можеше — пише рецензентът — например да каже, че наречието, за което съставлява граматика, ѝ е по-разпространено, по-употребително между българите или че то ѝ е по една права линия чедо на старобългарското, увардено в паметниците и в други такива. Това е било необходимо, за да приеме граматиката му всеобщност за всичките българе, като ся представи наречието ѝ действително достойно за предпочитание" (Бълг. кн., ч. II, авг. 1860, с. 224).

Критикът се съгласява с общата теза на д-р Миркович, че в нашия език няма падежи, но не е склонен тя да се абсолютизира под влияние на френския език и на френската граматика. При собствените и при роднинските имена от м. р. в българския език се пази родително-винителната форма, в народните песни има форми за дателен падеж. Посочват се и падежните форми при местоименията. Схематизацията според критика не е положително качество в граматиката на един език, особено на език, намиращ се в процес на устройство. "Богатството на един език ся слага от всичките възможни неговии проявления, които граматиката трябва да издири и улови. Един език, какъвто нашият, който ся йоше устройява, не трябва да пренебрегва нито йедна част от туй богатство, при образуванието си, особено ако усеща от нея някоя нужда" (пак там, с. 227). Следователно желанието на критика е авторът на всякоя граматика да се съобразява в пълна степен със самобитния характер на езика ни, а не да възприема един чужд граматичен модел.

Критикът посочва, че не е ясно защо при членуване на имената от ж. р. ед. число д-р Миркович е възприел формата *-тж*, а не *-та*, както постъпват други

граматици. Авторът на критическата статия оценява положително идеята за две спрежения на глаголите, въпреки че с някои положения в раздела за глагола не е съгласен (напр. с формите *мога ти, недей ти, не мога да*, които според него не са условни). Гаврил Кръстевич утвърждава 3 спрежения и не би могъл да одобри новата им групировка от Миркович в две; това може да бъде още един довод, че критическата статия не е написана от него. Д-р Миркович е упрекнат, че не предлага общи определения (дефиниции) за граматическите понятия и категории, а преминава направо към разбор на конкретния граматичен материал. Стремелът на д-р Миркович да бъде кратък и достъпен в изложението на материала го лишава от възможността да представи по-задълбочено някои по-обща граматически проблеми.

Втората рецензия за граматиката на д-р Миркович, както се каза, е отпечатана във в. "България" (бр. 72 от 3 авг. 1860 г., бр. 73 от 23 авг. 1860 г.). Тя също не е подписана, но може да се предполага, че неин автор е редакторът на вестника Др. Цанков, с когото д-р Миркович е в приятелски отношения по време на пребиваването си в Цариград. Основанията ми са: а) рецензентът е в приятелски отношения с д-р Миркович и дава указания на читателите как могат да си набавят граматиката; б) Др. Цанков също има интереси към българската граматика (братя Цанкови са автори на българска граматика, издадена на немски през 1852 г.); в) авторът на рецензията не одобрява напълно постъпките на онези книжовници, които се стремят да ориентират изцяло нашия книжовен език към руски и към сръбски, т. е. "те го намират много корав и варварски и ще са крайно радостливи да го наместат с руски и сръбски или друго някое наречие" (България, бр. 72, с. 298).

Авторът на тази критическа статия оценява още по-високо учебника на д-р Миркович, основание за което, без съмнение е, че тя се отделя от черковнославянско-руската граматическа традиция. А това становище също би могло да принадлежи с най-голяма достоверност на Др. Цанков. Авторът на рецензията се отнася напълно одобрително към новите граматически идеи на д-р Миркович: "1. Изключението на падежите. 2. Нарездането на глаголити. 3. Ясността и точността на изложените правила в сичката книжка" (с. 298). Относно двете спрежения — на гласен и на съгласен звук — критикът отбелязва: "Сякой усеща ползата на едно такова разделение" (пак там).

В желанието си да утвърди "Кратка и методическа българска граматика", авторът на рецензията е склонен да омаловажи нейните слабости. "Недостатъци, които срещаме в речената граматика са толко малки, шото ся крият под окото ни и ся сличават пред другити части на тоя трудец. Те са капки в океанът — не ги отдаваме на недокопванието на Г. Миркович, нъ на слабостта и на цялото развитие на езикът ни" (с. 298).

Не са запазени сведения за тиража и разпространението на д-р Мирковичовата граматика в училищата и за отношението на учителите към нея. Но няма

съмнение, че когато през 1861 г. той се отправя за Болград, ще е взел със себе си екземпляри от нея. Съобразена със сливения говор, тя ще е намерила приложение в Болградското централно училище, тъй като преселниците от Сливенско никак не са били малко. И в тази насока нямаме конкретни сведения, но предположението ми е с висока степен на достоверност. Струва ми се, че в Болградското училище граматиката на д-р Миркович се е радвала на по-добър прием, отколкото в други училища. "Кратка и методическа българска граматика" предлага нормативни положения, които са твърде сходни с езика на местното население и това не може да не е било оценено от учителите.

Макар и да няма специално филологическо образование, д-р Г. В. Миркович се нарежда сред вникливите български граматичници през Възраждането и е един от скромните, но заслужили строители на българския книжовен език.

БЕЛЕЖКИ

¹ И в а н о в а, Д. Българският периодичен печат и градивните книжовносикови процеси през Възраждането (Върху материал от списание "Читалище", 1870—1875). Пловдив, "Макрос 2000", 1994, с. 47—48, 71 и др.

² Р у с и н о в, Р. Никола Първанов и езиково-правописният проблем през Възраждането. — Бълг. език, 1973, кн. 5, с. 424—435.

³ К р ъ с т е в и ч, Г. Писма за някои си мъчноти на българското правописане. Цариград, 1859.

⁴ М а с л о в, Ю. С. Граматика на българския език. С., 1982, с. 216.

⁵ К а р а в е л о в, Л. Памятници народного быта болгар. Москва, 1861; Хр. П ъ р в е в. Очерк по история на българската граматика. С., 1975, с. 14.

⁶ П ъ р в е в, Хр. Очерк по история на българската граматика..., с. 287.

⁷ Пак там, с. 259.

⁸ Пак там, с. 259.

⁹ Пак там, с. 207.

¹⁰ Пак там, с. 86, под линия. В по-ранна публикация — "Из "предисторията" на проблемата за презказното наклонение" (Бълг. език, 1958, кн. 4—5, с. 436, бел. 2 под линия) Хр. Първев посочва като автор на рецензията Т. Бурмов.